

שורשי מגילת רות: לוט ואברהם

החטאה, וטוענים כי הוא בחר ללכת לסדום כי רצה לחיות בין אנשים גסים⁴. מדרשים אלה מתייחסים להחלטתו של לוט לעזוב את אברהם כדחייה לא רק של אברהם, אלא גם של הקב"ה. רד"ק, עם זאת, מתייחס לפעולתו של לוט באופן חיובי, וטוען כי לוט כל כך איתן באמונתו וביושרתו, שמעשיהם הרעים של אנשי סדום כלל לא ישפיעו עליו⁵.

הדרך הטובה ביותר לבחון את טיבה של החלטת לוט הינה לבחון את דמותו בשלבים מאוחרים יותר בסיפור. מיד לפני השמדת סדום, התורה מתארת את מחויבותו של לוט לערכים של חסד, המיוצגים על-ידי אברהם. לוט מארח את הזרים המגיעים לסדום (בראשית יט) באופן זהה כמעט לגמרי לאירוח שמציע אברהם, המארח את אותם זרים בסיפור הקודם (בראשית יח)⁶. בעוד כמה פרשנים מתמקדים בהבדלים הדקים בין שני הסיפורים⁷ הן רש"י והן רד"ק מצטטים מדרש לפיו לוט למד מאברהם כיצד יש לקבל פני אורחים. הרמב"ם מזכיר גם הוא לחיוב את התנהגותו של לוט. ואכן, נקודות הדמיון בין אברהם לבין לוט בסיפורים אלה מכריעות את נקודות השוני. הקרבה בין סיפורים אלה, יחד עם העובדה שהן אברהם והן לוט אירחו את אותם האורחים, מחזקת את התחושה לפיה בין לוט לאברהם רב הדמיון על השוני.

נראה כי על אף שיוני המקום, לוט לא נטמע בתוך התרבות השלטת בערים סדום ועמורה. נדיבותו וטוב לבו, אותם ניתן להניח כי למד מאברהם, מבודדות אותו משאר אנשי סדום⁸. ניתן אפילו לטעון כי לוט, בעודו חי עם אנשי סדום המרושעים והמושחתים, זכאי לנקודות זכות נוספות על התנאים הקשים בהם הוא מצליח לשמור על הגינותו וטובו.

4 רש"י, בראשית יג י.

5 רד"ק, בראשית יג יא.

6 אברהם הוא מארח לדוגמה, הוא יושב בפתח אוהלו, ונראה כמחכה לאורחים שיגיעו (יח א). הוא רץ לקדם את פני אורחיו, משתחוה לארץ (יח ב), ומעניק להם כבוד בעודו מתייחס לעצמו כאל "עבדך" ואל האורחים כאל "אדני" (יח ג). לסיים, אברהם מציע לאורחיו מים לרחוץ את רגליהם ונותן להם מזון (יח ד-ה). לוט מתנהג באופן דומה, אם לא זהה. בראשית יט אנו מוצאים אותו יושב בשער העיר סדום, ככל הנראה מחכה לאורחים (יט א). כאשר הוא רואה את המלאכים, הוא קם לקבל את פניהם ומשתחוה עם פניו לארץ (יט ב). גם לוט מעניק להם כבוד, ומתייחס לעצמו כאל "עבדך" ואל האורחים כאל "אדני" (יט ב). לסיים, לוט מציע לאורחיו מים לרחוץ את רגליהם ומעניק להם מזון (יט ב-ג).

7 ראו לדוגמה אור החיים יט א וספורנו יג ג.

8 שימו לב לדברי אנשי סדום כאשר לוט מסכל את תוכניתם לפגוע באורחיו: "האחד בא לגור וישפט שפוט עתה נרע לך מהם" (בראשית יט ט).

כמו סיפורים מקראיים רבים אחרים, שורשי מגילת רות נובעים מספר בראשית. לוט, אביהן הקדמון של ערפה ורות, מקבל החלטה היסטורית להיפרד מדודו אברהם, ומגיע לחיות בין אנשיה הרשעים של סדום. החלטה זו מתהפכת לגמרי במגילת רות, כאשר רות המואבייה, צאצאיתו של לוט, מחליטה לחזור לאומה היהודית.

לוט ואברהם

בתחילת הסיפור, לוט ואברהם מאוחדים במטרה ובמעשה¹. במלאם את הוראת ה' לעזוב את מולדתם, הם יוצאים ביחד למסע לארץ כנען. מגפה בכנען מובילה את אברהם לנוע למצרים. אברהם חוזר, עמוס בבקר ובנכסים, ושוב הוא מלווה על-ידי אחיינו, לוט.

עם זאת, בנקודה זו, מערכת היחסים האידיאלית בין אברהם ללוט מגיעה אל סיומה הפתאומי. האדמה, שאינה יכולה להכיל את העדרים הרבים של שניהם, מובילה לריב בין רועי אברהם לרועי לוט. נראה כי ויכוח הרועים הזה אינו נוגע רק למזון, כיוון שאברהם פונה מידיית ללוט ומציע כי הם ילכו איש לדרך. לוט מסכים. עם זאת, הוא סוטה מהמלצתו של אברהם כי ילך שמאלה (צפונה) או ימינה (דרומה), ובמקום זאת הוא בוחר ללכת קדימה לערי הכיכר (הערבה), לסדום².

הפסקה הבאה מטילה ספק בהחלטתו של לוט, כאשר היא מתארת את אנשי סדום כ"רעים וחטאים לה' מאוד" (בראשית יג ג)³. בשלב מאוחר יותר, בבראשית יט, מרחיב הכתוב אודות חטאי סדום, ומתאר את אנשיה כבלתי מוסריים מינית בדרישתם לאנוס את אורחיו של לוט. יחזקאל (טז מט) מציע נקודת מבט אחרת, ומפנה את תשומת הלב אל התנהגותם האומללה של אנשי סדום, שלמרות שלא רעבו ללחם, וחייהם היו רגועים ושלווים, עדיין סירבו לתמוך בעניים ובנזקקים.

הפרשנים התייחסו בדרכים שונות להחלטתו של לוט לחיות בקרב אנשי סדום. כמה מהמדרשים, אותם מצטט רש"י, רואים את הצעד של לוט כאינדיקציה לאישיותו

1 הרד"ק נלהב במיוחד בתיאורו את לוט כשותף מלא לאברהם. הוא מעיר כי ריבוי המלים המתארות את פעולות אברהם בבראשית יג ה (רכשו, עשו) מצביע על מאמצים משותפים של אברהם ושל לוט. הוא מציינ גם כי העובדה שלוט עוזב את סבו על-מנת להתלוות אל דודו מצביעה על כך כי לוט רוצה במיוחד להיות עם אברהם. הרד"ק מסביר כי הסיבה לכך היא שלוט למד מאברהם להאמין בקב"ה.

2 התפישה כי שמאל וימין מתייחסים לצפון ולדרום חוזרת גם ביחזקאל ד, ד-ו. לשינוי בתפישה זו ראה יחזקאל טז מו.

3 נקודה זו מודגשת בראשית יח, כאשר השתדלותו של אברהם להציל את אנשי סדום מתוכנית ההשמדה הא-לוהית מסוכלת לאחר שלא הצליח למצוא אפילו עשרה תושבים צדיקים.

המארח את המלאכים הופך ממעשה של נדיבות לקטסטרופה מלאה באימה. אנשי העיר מקיפים את ביתו של לוט, ודורשים ממנו להשליך את אורחיו אל הרחוב, שם ייאנסו בידי אנשי העיר. לוט, שמחפש אחר פתרון, מעוות את הצדיקות שהפגין כלפי האורחים, ומציע להשליך את בנותיו אל אנשי העיר כתחליף לאורחים. בעשותו כך, הוא מוחק כל שריד מהנדיבות שהובילה אותו להגן על האורחים.

צדיקותו האישית של לוט מופרעת על-ידי הסביבה המושחתת בה מיקם את עצמו. באופן בלתי נמנע הוא מוצא את עצמו במצב בו הוא נאלץ לפעול כמו אנשי סדום, אפילו בניגוד לרצונו.

בסופו של דבר, התורה אוסרת על צאצאי לוט, עמון ומואב, להינשא לבני ישראל, בשל קמצנותם:

לֹא יבֹא עִמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶהֱל ה'... עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם וּבְמִים בְּדָרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם (דברים כג ד-ה).

צאצאיו של לוט הופכים להיפך הגמור מתיאור המארח הנדיב. בכשלונם לעשות חסד, צאצאיו של לוט הפכו ליורשיה הרוחניים של סדום.

מוסר מיני

בחירתו של לוט להשתלב בקרב תרבות סדום מובילה לכישלון נוסף. לאחר שההרס גורם ללוט ולבנותיו לברוח אל ההרים, בנותיו של לוט משכרות את אביהן ומקיימות עמו גילוי עריות. הן לא עושות זאת מכיוון שהן סוטות, אלא מכיוון שהן מאמינות בכנות שהמין האנושי עומד להיכחד ושהמשימה לאכלס מחדש את העולם מוטלת על כתפיהן (בראשית יט לא). לוט מתואר כמי שמקיים את המעשה ללא כל מודעות, וכאשר הוא מתעורר אין לו מושג מה אירע.

ושוב, לוט עצמו אינו מתנהג במודע כמו אנשי סדום. למעשה, הצעתם הראשונית לאנוס את אורחיו גרמה לו למחות בעוז. עם זאת, הוא שוב הופך להיות קורבן של הנסיבות, שלא משקפות את מעלותיו האישיות, אך מהוות תוצאה של בחירתו לחיות בסדום.

בסופו של דבר, בחירתו של לוט משפיעה על צאצאיו גם בממד זה. נשות העם המואבי, שנולדו כתוצאה מגילוי העריות בין לוט לבין בתו הבכורה, הפכו לידועות לשמצה בשל הפקרותן, ולפי המתואר פיתו את בני ישראל במדבר (במדבר כה).

השלכות התנהגותו של אברהם

בניגוד ללוט, אברהם, שהתעקש לשמור על היבדלותו מאנשי כנען, מצליח לשמור על שתי התכונות של החסד והמוסר המיני. שתי אלו הפכו לאבני היסוד עליהן בונה העם היהודי את הגדרתו למוסר ואת לאומיותו.

אך עדיין, החלטתו של לוט לחיות בקרב אנשי סדום, משמעותה כי גורלו קשור בגורלם. הסיפור הראשון לאחר היפרדותם של לוט ואברהם מספר לנו על לכידתו של לוט במהלך קרב בין סדום ובעלות בריתה לבין ארבעה צבאות אחרים (בראשית יד). סיפור זה מראה באופן ברור כי לוט הינו קורבן של הסביבה בה בחר. עם זאת, לוט אינו קורבן תמים, הוא בחר לגור עם אנשי סדום. ייתכן כי מסיבה זו הסיפור בפרט יט בבראשית יוצא מגדרו על-מנת להבהיר כי לוט לא ניצל מהחרבת סדום רק בזכות עצמו,⁹ אלא בזכות יחסיו עם אברהם.

וַיְהִי בְשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת עֲרֵי הַכְּפָר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה בְּהֶפֶךְ אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר יָשָׁב בָּהֶן לוֹט. (בראשית יט כט).

אם לאנשי סדום מגיע להיות מושמדים, הרי שעל לוט להיות מושמד יחד אתם. ה' מציל את לוט רק בזכות אברהם.

אברהם מקבל החלטה הפוכה מזו של לוט. בכוונה ובמודע הוא מבודד את עצמו מתושבי כנען, מבודד את גורלו מגורלם, ובסופו של דבר יכול לנשל את הכנענים מאדמתם. ואכן, בכל פעם בה הטקסט מזכיר לנו כי ישנם כנענים ופריזים בסביבה, אברהם אורז את אוהלו ונע הלאה (בראשית יב ו-ח; יג ז, ט, יח). מעבר לכך, כאשר אברהם קונה אדמה מהחיתים על-מנת לקבור את שרה, הוא מתעקש לשלם עליה, ובמהלך השתלשלות הסיפור הוא אומר, כידוע: "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כג ד). אברהם לא רוצה להיות חייב להם דבר, ואין לו שום קשרים קרובים עם אנשי כנען. באופן זה הוא מסרב לקחת שלל מלחמה ממלך סדום (בראשית יד, כב-כד), ומתעקש בנוקשות כי בנו לא יתחתן עם אחת מבנות כנען (בראשית כד, א). במהלך כל חייו, אברהם נאבק על-מנת לשמור על עצמאותו מאנשי כנען¹⁰.

תוצאות התנהגותו של לוט

מהן תוצאות החלטתו של לוט? האם בחירתו של לוט השפיעה עליו, על משפחתו, או על צאצאיו?

מלבד תשוקתו הראויה לציון לפעול בחסד, לוט נכשל בניסונו לחיות חיים של ישרה בסדום. למעשה, הוא משלם מחיר כבד מאוד בעבור החלטתו לחיות בין אנשי סדום, מחיר אשר בסופו של דבר, אולי באופן בלתי נמנע, מביא למפלתו. תוצאות התנהגותו של לוט באות לידי ביטוי בשני ממדים: חסד ומוסר מיני.

TON

מכיוון שלוט חי בסדום, אפילו פעולת החסד אותה הוא מנסה לעשות בכוונות טובות מוכתמת. הסיפור של לוט

9 אין ספק כי הסיפור רומז שפעולותיו החיוביות של לוט תרמו להצלתו. עם זאת, הפסוק מציין בבירור כי לוט ניצל בזכותו של אברהם.

10 אין בכך סתירה להגדרתו של אברהם בידי הקב"ה כאב המון גוים (בראשית יז ה). תפקידו האוניברסלי של אברהם אינו אומר שעליו להתערב עם האומות המקיפות אותו. נקודה זו נכונה במיוחד בנוגע לתושבי כנען, שחטאייהם המרובים חתמו את עתידם (בראשית טו טז).

מדרכו של אברהם¹³. באופן זה, בני ישראל ממשיכים את דרכו של לוט, דרך המובילה לנטישת החסד והמוסר המיני.

באופן לא מפתיע, ככל שהספר הולך ומתקדם, בני ישראל מתחילים להידמות לעמון ולמואב, צאצאיו של לוט ויורשיה הרוחניים של סדום. ראו, לדוגמה, את סיפורה של מלחמת גדעון במדין. כאשר המלחמה מתחילה להתקרב לסופה, גדעון ממשיך לרדוף את מלכי מדין לאורך הירדן. מותשים ורעבים, חייליו של גדעון עוברים דרך שתי ערים יהודיות, סוכות ופנואל¹⁴. בקשתו של גדעון למזון נענית בתשובה צינית: "הֲכַף זָבַח וְצִלְמָנָע עֵתָה בְיָדְךָ, כִּי נָתַן לְצִבְיָאֵךְ לֶחֶם" (שופטים ח, ו). אירוע זה מצביע על כך כי האומה הישראלית הפנימה את ערכי עמון ומואב. אומות אלה אינן יכולות לבוא בקרב הקהל הקדוש, כיוון שהן סירבו לתת לחם ומים לבני ישראל. במקרה זה, אנשי סוכות ופנואל מונעים מזון מאחיהם, הנלחמים בעבורם¹⁵.

ספר שופטים מגיע לסיומו המזעזע בסיפור הפילגש הנאנסת על-ידי אנשי גבעה (שופטים יט). סיפור זה, של שחיתות מוסרית ומינית, מעוצב הן באופן לשוני והן באופן מבני על הסיפור של סדום ועמורה¹⁶. דבר זה מצביע על כך שהאומה היהודית סתה באופן חד מדרכו של אברהם ובמקום זאת בחרה ללכת בדרכו של לוט¹⁷. האומה שכחה את ערכי החסד והמוסר המיני, שבעבר היו מאבני הפינה של קיומה.

מגילת רות

מגילת רות מתרחשת במהלך תקופת השופטים. בהמשך השיעורים נראה כיצד הדמויות המשניות, הפועלות ברקע מגילת רות, פועלות בהתאם לתיאור של האומה במהלך תקופה זו. הן קמצניות וחסרות מוסר מיני, בדיוק כפי

תכונת החסד הינה מרכזית להגדרת האומה היהודית. כפי שצוין לעיל בהתייחס לעמונים ולמואבים, כל אדם הנושא שביב של חוסר נדיבות הינו מנוע מלבוא בקהל ה'. ואכן, הרמב"ם מציין כי אם אדם פוגש יהודי בעל תכונה של אכזריות, עליו לתהות בנוגע למוצאו של אותו יהודי:

וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם, יחוש לייחוסו

(הלכות מתנות עניים י, ב).

מעבר לכך, אם אברהם היה בוחר להשתלב בקרב אנשי כנען, ככל הנראה היה הדבר מוביל להתפשרות בדבקות האומה היהודית בפעילות מינית מוסרית. המקרא (ויקרא יח, ג) אוסר על העם היהודי לאמץ את המוסר המיני של תושביה הכנעניים הקודמים של הארץ, ומציין כי רק מעשים מיניים ראויים יאפשרו לבני ישראל להישאר בארץ ישראל.

סיכום

עד כה ניסיתי להראות כי בחירתו של לוט לחיות בסדום מובילה לכך שצאצאיו הם יורשיה הרוחניים של תרבות סדום¹¹. תהליך זה מתחיל כבר בימי חייו של לוט ומשפיע על התנהגותו שלו, ולא משנה כמה היו כוונותיו טובות. היטמעותו של לוט בסביבתו מתבטאת בעיקר ביחס לתכונות החסד והמוסר המיני. כיוון שתכונות אלה כל-כך מהותיות להגדרת האומה היהודית, צאצאיו של לוט הפכו לכאלה הידועים בכך שמהותם כל כך מנוגדת לזו של אברהם, עד שהם לא יכולים, בשום אופן, להצטרף לעם היהודי.

אברהם, שנשאר מרוחק מתושבי כנען, מסוגל לשמר ולתחזק את תכונותיו הייחודיות. אפיונו של העם היהודי בתשומת הלב שלו לנדיבות ולמוסר מיני, כפי שמתואר בתנ"ך ובספרות חז"ל, הוא בזכות להחלטתו של אברהם. תמצית זו של הגדרת האומה היהודית תלויה במידה רבה בהחלטתו של אברהם להישאר נפרד.

ספר שופטים

ספר שופטים מתאר תקופה של הידרדרות מהירה בהיסטוריה של עם ישראל. הספר נפתח בכשלוש האומה היהודית להשלים את כיבוש הארץ, כישלון המשפיע על יכולתו של העם ליצור חברה המבוססת על ערכי הייחודיים. במקום זאת, בני ישראל ממשיכים לחיות לצד הכנענים, ונטמעים בתרבותם ובערכיהם¹². תוצאה ידועה הנובעת מכך הינה עבודת אלילים הכנענים בה החלו בני ישראל (שופטים ב, ו; י, ו). לענייננו ניתן לומר כי בכך בחרו בני ישראל בתקופת השופטים, כפי שבחר לוט, להיטמע במקום להיפרד. בני ישראל בתקופת השופטים סוטים

11 הנביא צפניה (ב ט) מציין זאת כאשר הוא מתנבא על הרס מואב ועמון: "לֹכַן חִי אֲנִי נְאֻם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי מוֹאָב פֶּסֶדִם תִּהְיֶה וְגַנִּי עִמּוֹן פְּעֻמָּה מִמֶּשֶׁק חֲרוֹל וּמְכַרָּה מְלַח וְשִׁמְמָה עַד עוֹלָם".

12 שימו לב להגדרת עם ישראל החי בקרב הכנענים בפרק הראשון של ספר שופטים (למשל א כז, כט, ל). ראו בעיקר את התיאור של בני שבט אשר המתגוררים "בקרב הכנעני יושבי הארץ" (א לב).

13 מפאת קוצר היריעה בשיעור זה, הסתפקתי רק בכמה דוגמאות. ישנן בספר שופטים עוד דוגמאות רבות המנוגדות לדמותו ולמעשיו של אברהם. יפתח, לדוגמה, נראה כמקביל את עצמו באופן עקבי לדמותו של אברהם, כאשר הוא מקריב את בתו; אך בכך הוא רק מגביר את תשומת הלב להבדל האירוני ביניהם. לדעתך, ישנן כמה מקבילות מסקרנות בין גדעון לאברהם, המדגישות את האופן השלילי בו גדעון סוטה בחזות מדרכו של אברהם (השוו למשל בראשית יט לב עם שופטים ו לט). יש לבחון נושא זה בהקשרו של השיעור על ספר שופטים.

14 רש"י מציין במפורש כי תושבי סוכות היו יהודים; ראו גם יהושע יג כז. פנואל הינה ככל הנראה העיר שקיבלה את שמה מיעקב לאחר שנלחם עם המלאך בבראשית לב ל-לא. אין שום ראיה בנוגע לשאלה האם תושביה היו יהודים, חוץ מהעובדה שהאירועים שאירעו בפנואל זהים לאלו שאירעו בסוכות.

15 מעניין לראות כי סוכות ופנואל הן ערים הנמצאות מעבר לירדן, בקרבת עמון ומואב.

16 בשיעור 2 ציינתי את ההקבלות בין שחיתות סדום (בראשית יט) לבין זו של שבט בנימין (שופטים יט). כפי שצינתי שם (בהערה 19), המקבילות הרבות בין סיפורים אלה נידונו באריכות על-ידי פרשנים וחוקרים רבים, והנן בולטות לכל המעיין בסיפורים אלה.

17 ישנם כמה רמזים המעלים את האפשרות כי סיפור זה, באופן מיוחד, מייצג את הסטייה מדרכו של אברהם בספר שופטים. על אף שבחינתם המדויקת הנה מחוץ לתחומי שיעור זה, אציין מקבילה אחת. ביתור גופתה של הפילגש מתבצע באמצעות מאכלות (שופטים יט כט). מילה זו מופיעה רק בעוד סיפור אחד במקרא - עקדת יצחק (בראשית כב י). אין ספק כי מקבילה זו נועדה להדגיש את הניגוד האירוני בין שני הסיפור.

האטימולוגית הראשונה מתאימה הן מבחינה לשונית והן מבחינה עניינית?

על-אף שהבסיס הטקסטואלי חסר, תיאורה של ערפה כאשה מופקרת הופך לתיאורה המקובל במדרש. היא מתוארת בכמה מדרשים כאשה מופקרת, בלתי מוסרית ופרוצה, שמעשיה כוללים קיום יחסי מין עם בעלי חיים, מעשי סדום, ופעילות מינית רבה ללא אבחנה.²¹

תיאורה המקראי של ערפה שונה לגמרי מזה המדרשי. לפי משמעותו הפשוטה של הטקסט, ערפה היא אישה נדיבה ורבת מעלות. היא מציעה ללוות את חמותה בתחילה, ובסוף היא בוכה כאשר נעמי מנסה לשלח אותה ממנה. נראה כי בנסיגה ליצור את דמותה של ערפה כאישה חסרת לב ופרוצה, מדרשי חז"ל אינם מתייחסים לערפה עצמה, אלא לבחירה שעשתה.

החלטתה של ערפה לשוב לחיות במואב, היורשת הרוחנית של סדום, מחזירה אותה לדרכו של אביה הקדמון לוט. כמו לוט, בחירתה של ערפה לחיות בחברה סוטה, חברה המונעת על-ידי אכזריות וחוסר מוסריות, קובעת את עתידה ואת עתיד צאצאיה. על-ידי תיאור דמותה של ערפה ככזו המפנה את עורפה לחמותה חסרת המזל וחיה חיים לא מוסריים מבלי בושה, יוצרים המדרשים הקבלה בין ערפה לבין לוט. אפילו אם התנהגותם האישית הינה ללא רבב, העובדה שכל אחד מהם בחר להיטמע בחברה אכזרית ופרוצה הנה בעלת השלכות נרחבות: הם ויורשיהם נידונו להנציח את ערכי החברה בה הם שוכנים.

רות

רות, שנשארת עם נעמי, מוצגת במקורות הרבניים כדוגמא לנדיבות. אין צורך להרחיב בתיאור זה מכיוון שהוא נמצא ממילא גם בתיאור המקראי של רות. תופעה מוזרה יותר היא הצגתה של רות בספרות חז"ל כדוגמא לצניעות. צניעותה של רות עולה מן המדרשים בכמה דרכים שונות. היא מתוארת כצנועה בעודה מתכופפת להרים את שאריות החיטה בשדה (שבת קיג ע"א). במדרש אחר, רות נמנעת מפלרטוט עם הגברים הצעירים (רות רבה ד, ט). לפי המדרש המצוטט על-ידי רש"י (ג, ה), רות בוחרת לשנות במעט את הוראותיה של נעמי ללכת לשדהו של בעז כשהיא לבושה היטב ומבושמת, מחשש שתיחשד בהפקרות. במקום זאת היא מתלבשת ומתבשמת רק לאחר שהגיעה לשדה (תנחומא בהר א).

צניעותה של רות לא מופיעה בשום מקום במגילה עצמה. מעבר לכך, באחד השיעורים הבאים נבחן את האופן בו רות מתוארת כאשה הבאה מתרבות מופקרת, ורק במהלך הזמן לומדת להטמיע ולאמץ את ערכי הצניעות של התרבות היהודית.

תיאורם של חז"ל את רות כנדיבה וצנועה בא בניגוד מושלם לתיאורם את ערפה, האישה האכזרית וחסרת המוסר. תיאור זה של רות מבוסס על בחירתה. באמצעות

שהיינו מצפים מכל אחד אחר באותה תקופה¹⁸. עם זאת, מגילת רות תהווה בסופו של דבר את הפתרון למצב הנורא המוצג בספר שופטים. היא מספקת לעם ישראל כיוון חדש: נדיבות במקום קמצנות, ומוסריות במקום גסות. אני מאמינה כי רות מהווה מורת דרך לעם ישראל, המוליכה אותו מדרכו של לוט לזו של אברהם.

דרכו של לוט ודרכו של אברהם

בפרק הפותח של מגילת רות, נדרשות רות וערפה לבחור בין דרכו של לוט לדרכו של אברהם. הנשים המואביות האלה, צאצאיותיו של לוט, חייבות להחליט האם לשוב למואב ולהפנות גבן לסגנון החיים הקודם שלהן, או ללכת לבית לחם עם נעמי.

ערפה

בתחילה ערפה ורות מדברות בקול אחד, ומתעקשות ללוות את נעמי לבית לחם. טיעונה של נעמי כי כלותיה המואביות יתקשו למצוא לעצמן בעלים ולהתחיל את חייהן מחדש בבית לחם משכנעת את ערפה לשוב למואב.

בחירתה של ערפה, בתגובה לנסיגות השכנוע של נעמי, נראית לגיטימית, אפילו הגיונית, ולכן איננו מצפים שהמקורות הרבניים ימתחו על ערפה ביקורת חריפה כל כך בשל החלטתה. מדרש המנתח את האטימולוגיה של שמה של ערפה מציע את ההסבר הבא:¹⁹

שם האחת ערפה שהפכה עורף לחמותה (רות רבה ב, ט).

על אף ההתנגדות הראשונית שלי לציור זה של דמותה של ערפה, כאשר בוחנים אותה אל מול נאמנותה העזה של רות לנעמי, פעולותיה של ערפה מופיעות באור שלילי יותר. מעבר לכך, שמה של ערפה עשוי בהחלט להיות קשור למלה "עורף", וכאשר משלבים אותו עם המלה "הפך", במשמעות של "להפנות עורף", מתקבלת תחושה של בריחה פחדנית.²⁰ האטימולוגיה המדרשית מציעה תיאור אפשרי, עם כי ביקורתי מאוד, לדמותה של ערפה.

מבהיל אם כך לראות כי הגמרא מציעה אטימולוגיה אפשרית אחרת לשמה של ערפה:

ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין אותה (-באים עליה) מאחריה (סוטה מב ע"ב).

הביקורת הנוקבת על דמותה של ערפה קשה מאוד לעיכול. למעשה, המגילה לא מספקת שום רמז להפקרותה של ערפה. מדוע המדרש מציע אטימולוגיה שאינה עולה בקנה אחד עם התיאור הטקסטואלי, כאשר האפשרות

18 נראה כי זו האווירה הכללית ששררה בבית לחם ברקע של הסיפור. בשיעור 6 נראה כי כמה מדרשים תופשים את משפחתה של נעמי באופן זה, על אף היעדר ראיות טקסטואליות מובהקות לכך. כמה מהמדרשים משווים בין מחלון וכליון לסדום ועמורה, כמו גם לעמון ומואב.

19 חז"ל מציעים פירושים אטימולוגיים לשמות בניסיון לשפוך אור נוסף על מהותו של האנשים הנושאים אותם.

20 ראו לדוגמא יהושע ז. ח.

21 ראו לדוגמא רות זוטא א; פירוש רש"י לשמואל יז כג.

נטישתו של לוט את אברהם בספר בראשית (פרק יג). אירוע זה הוביל ליצירת האומות עמון ומואב, היורשות הרוחניות של סדום, המאופיינות באכזריות ובאי מוסריות. צאצאיתו של לוט, רות, חוזרת לדרכו של אברהם והופכת לדוגמה של חסד וצניעות. בעשותה כך, היא רוכשת את הכלים ואת הסמכות לשרת כדמות מופת, המובילה אנשים בחזרה אל דרכו של אברהם במהלך תקופת השופטים הכאוטית.

אך רות אינה רק מופת לתנועה זו מדרכו של לוט בחזרה אל דרכו של אברהם. היא משיגה הרבה מעבר לכך. רות מייצרת את שושלת דוד, שהופכת לכלי לחזרתה של האומה כולה לדרכו של אברהם. ואכן, מגילת רות מובילה את האומה היהודית בזמן השופטים בחזרה לדרכה המקורית, ומשקמת את החסד ואת המוסר בעם ישראל.

הבחירה לנטוש את מואב ולהצטרף לאומתו של אברהם, רות הופכת לדוגמה של חסד ומוסריות. היא מאמצת לעצמה את דרכו של אברהם, ובכך מאפשרת לצאצאיה לעשות את אותו הדבר.

רות: התיקון ללוט

בנוסף להשלכות מרחיקות הלכת שיש לבחירתה של רות על הגדרתה שלה ושל צאצאיה, בחירתה של רות מייצגת תיקון היסטורי לפרידתו של לוט מאברהם. למעשה, בעזו עצמו מזהה את טבעה של בחירתה של רות כאשר הוא אומר:

הֲגַד הַגֵּד לִי כֹל אֲשֶׁר עָשִׂית אֶת חַמּוֹתֶיךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישׁוֹ וַתַּעֲזְבִי אֲבִיךָ וְאֶמְךָ וְאֶרְצְךָ מוֹלְדֹתֶיךָ (רות ב יא).

על-ידי שימוש במלים שנאמרו על-ידי ה' לאברהם " לָךְ לָךְ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלְדֹתֶיךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ " (בראשית יב, א), מכיר בעזו בכך שהחלטתה של רות להצטרף לנעמי הינה למעשה חזרה לדרכו של אברהם, הדרך שבחר אביה הקדמון של רות, לוט, לנטוש.

נקודה זו באה לידי ביטוי מאוחר יותר בבחירת המלים של רות כאשר היא מצהירה על נאמנותה המוחלטת לחמותה. החלטתו של לוט להיפרד מאברהם מתוארת באמצעות השימוש בפועל "ויפרדו"²²:

וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו (בראשית יג יא).

נאום הנאמנות של רות לנעמי מסתיים באותן מלים המתארות את פרידת אברהם ולוט. עם זאת, שימושה של רות בשורש פ"ד הינו כחלק משבועה שהיא נשבעת לפיה רק המוות יפריד אותה מנעמי, מדרכו של אברהם בה בחרה באומץ:

כֹּה יַעֲשֶׂה ה' לִי וְכֹה יִסִּיף כִּי הִמּוֹת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֶיךָ (רות א, יז).

בסירובה להיפרד מנעמי, ובהיצמדותה אליה, רות חוזרת לסיפור של פרידת לוט ואברהם והופכת אותו על פניו.

לסיום, ראוי לציין כי מילת המפתח של הפרק הראשון במגילת רות היא הפועל "לשוב", המופיע 12 פעמים. באופן טבעי, פועל זה מתאר את נעמי, ששיבתה לבית לחם עומדת במרכזו של פרק זה, אך נעשה בו שימוש גם כדי לתאר את חזרתה של ערפה למואב. באופן משונה למדי, הפועל מופיע גם כדי לתאר את פעולותיה של רות:

וַתָּשָׁב נְעָמִי וְרוּת הַמּוֹאָבִיָּה כְּלֵתָהּ עִמָּה הַשֵּׁבָה מִשֹּׁדֵי מוֹאָב (רות א כב).

"שיבתה" של רות לבית לחם אינה הגיונית במיוחד בהקשר הצר של מגילת רות. היא באה ממואב, ונוטשת את מולדתה על-מנת להצטרף לנעמי בארץ ישראל. עם זאת, בהקשר רחב יותר, מסעה של רות לבית לחם הוא אכן "שיבה", שכן הוא מייצג את סגירת המעגל שהחל עם

• כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר יעל צינלר, תשע"ג
 • תרגום: נועה זהבי-רז
 • עורך: ישי גלזר
 • בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון
 • האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/vbm>
 • האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 • משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 • דואל: YHE@etzion.org.il

22 הצעתו המקורית של אברהם בתגובה להתקלות בין הרועים מדגישה אף היא שורש זה: "הפרד נא מעלי" (בראשית יג ט).